

⁶ Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права (теорія і практика): Навч. посіб. / За заг ред. Б. В. Малишева. – К.: Реферат, 2010. – С. 133.

⁷ Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

⁸ Рішення Конституційного суду України у справі N 1-18/2002 : Рішення від 30 січня 2002 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02>

⁹ Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» : Федеральный закон Российской Федерации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=117409>

¹⁰ Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 156/

¹¹ Веніславський Ф. Зловживання правом у публічно-правовій сфері як державно-правова проблема / Ф. Веніславський // Право України. – 2010. – № 4. – С. 252.

¹² Микласевич О. Категорія «зловживання правом»: поняття та форми // Юридичний журнал : аналітичні матеріали, коментарі, судова практика / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. – К., 2010. – № 4 (94). – С. 31.

Резюме

У статті розглянуто поняття зловживання правом у конституційному праві України, зроблено його теоретичний аналіз, досліджено різні точки зору науковців щодо окремих аспектів характеристики зловживання правом у конституційному праві, проведено класифікацію цієї категорії за різними критеріями.

Ключові слова: здійснення права, зловживання повноваженнями, види зловживання правом.

Резюме

В статье рассмотрено понятие злоупотребления правом в конституционном праве Украины, сделано его теоретический анализ, исследованы различные точки зрения ученых по отдельным аспектам характеристики злоупотребления правом в конституционном праве, проведена классификация этой категории по различным критериям.

Ключевые слова: злоупотребление полномочиями, виды злоупотребления правом.

Summary

The article reviews the concept of abuse of the right in the constitutional law of Ukraine, made its theoretical analysis, study different viewpoints of scientists on specific aspects of the characteristics of abuse of the right in constitutional law, it also provides the classification of this category according to different criteria.

Key words: abuse of authority, types of abuse of right.

Отримано 26.03.2012

К. О. ЛИТВИНЕНКО

*Кирило Олександрович Литвиненко, студент
IV курсу Інституту міжнародних відносин КНУ
імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Необхідність забезпечення соціальних прав людини наразі важко переоцінити. Історичний досвід показує, що процес визнання соціальних прав відбувався досить довго. Соціальні права можуть ефективно дотримуватись тільки при формальній рівності громадян, їх участі в реалізації державної влади та можливості обстоювати свої порушені права в судовому порядку, що насправді є можливим тільки при демократичному устрої, до якого прийшли ще далеко не всі країни світу. Варто зазначити, що досі значні дискусії викликають зміст, характер і обґрунтування поняття прав людини¹. Все це перешкоджає ефективній реалізації та забезпеченню прав людини, в тому числі, і соціальних, що наразі виходить за межі юрисдикції окремих держав, а стає загальнопланетарною задачею. Можна бути впевненими, що нинішні глобалізаційні процеси все більше будуть ставити питання про необхідність ефективного забезпечення прав окремих індивідів по всьому світу, незалежно від їхньої національної приналежності.

Актуальність дослідження для України полягає у тому, що через ряд причин, зазначених вище, розбудова власного соціального законодавства є неможливою без урахування світових стандартів та зарубіжного досвіду. Також важливим є повноцінне включення України у міжнародну правотворчість, що стане доказом її загального авторитету серед світового співтовариства.

Метою дослідження є аналіз міжнародно-правового закріплення соціальних прав людини та загальне обґрунтування концепції соціосферного права.

Питання соціальних прав досліджувались багатьма науковцями – представниками вітчизняної правової думки. Серед них можна виділити О. Чомахашвілі, П. Рабінович, О. Панкевич, Н. Болотіна, Х. Ф. Цахер та ін. Узагальнений аналіз їх напрацювань дозволяє стверджувати, що закріплення фундаментальних прав людини забезпечує врегулювання найбільш важливих сфер життєдіяльності – передусім, особисту, соціальну, політичну, економічну та культурну. У доктрині, при поділі прав, що розроблялись як на внутрішньо національному, так і на міжнародному рівнях, прийнято використовувати часовий критерій. При цьому, виділяються три покоління².

Перше покоління традиційно включає в себе так звані негативні права, для реалізації яких передбачається невтручання держави (тобто, джерелом свободи констатується відсутність певного примусу). До них належать особисті права, а також, частково економічні (це стосується прав на власність та свободу підприємництва, що водночас забезпечують особисту свободу людини). Особисті права можна визначити як сукупність природних і невідчужуваних основоположних прав і свобод, що належать людині від народження і не залежать від її належності до конкретної держави. Закріплення першого покоління прав мало свій початок в історичний період буржуазних революцій.

Друге покоління прав людини сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного життя, підвищення культурного статусу. Це так звані позитивні права, для реалізації яких необхідна організуюча діяльність держави щодо забезпечення цих прав. Перша чверть і особливо середина ХХ ст. характеризується широким нормативним закріпленням соціально-економічних і соціально-культурних прав і свобод, про що йтиметься нижче.

Третє покоління прав стало своєрідною надбудовою, виникнення якої пов'язане з глобалізаційними процесами, пришвидшеними темпами виробництва, що породжують екологічні проблеми, перехід світової спільноти в епоху інформаційних технологій. Звідси виникло питання про закріплення солідарних прав, тобто права на розвиток, на мир, на безпечне навколишнє середовище, на культурну спадщину людства, а також права на комунікацію і доступу до інформації.

Як бачимо, виникнення трьох поколінь прав людини пов'язане, передусім, із процесами гуманізації та демократизації права, на що вплинули аналогічні процеси в інституті держави, і як наслідок було закріплено як в законодавстві національних юрисдикцій, так і на міжнародному рівні.

Розглянемо більш детально друге покоління прав, або ж, іншими словами, соціальні права людини. Варто зазначити, що майже повсюдне юридичне закріплення після другої світової війни соціально-економічних прав, у тому числі на міжнародному рівні, відбулося не без впливу проголошення цих прав ще у довоєнний час у радянських конституціях 1918, 1924, 1936 рр.³ Наприклад, Конституція СРСР 1936 р. передбачала право громадян на працю⁴, право на відпочинок⁵, право на соціальне забезпечення, тобто право на матеріальне забезпечення у старості, а також у випадку хвороби і втрати працездатності⁶, право на освіту⁷ тощо.

Після другої світової війни соціальні права людини були закріплені в низці документів. Серед них, на думку автора, слід виділити ті, що мали найбільше значення в правовій регламентації прав людини. Такими є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, конвенції Міжнародної Організації Праці. Зупинимось на цих документах більш детально.

Загальна декларація прав людини. Це міжнародний документ, який фактично визначив тенденцію світового співтовариства до регламентації соціальних прав людини. Стаття 3 цього документа декларує, що «всі люди народжуються вільними та рівними у своїх достоїнстві та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні ставитися один до одного в дусі братерства»⁸. У принципі, це положення вперше на універсальному рівні закріплює рівність прав людей, необхідну передумову для виникнення будь-яких соціальних прав. У декларації наступні фундаментальні положення щодо соціальних прав людини містились:

Право кожної людини на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави⁹.

Право на працю, вільний вибір роботи та сприятливі умови її здійснення (що, як вже зазначалося, було закріплено в конституційних актах СРСР задовго до прийняття декларації), а також, право на відстоювання своїх трудових інтересів через профспілки¹⁰.

Право на відпустку¹¹.

Право на певний життєвий рівень та соціальне забезпечення при певних обставинах (інвалідність, вдовства, хвороби старості чи інших випадків втрати засобів до існування, що виникли незалежно від особи), а також, регламентація особливого статусу материнства та дітей¹².

Право на освіту¹³.

Право на участь у культурному житті та на користування продуктами культури, науки та мистецтва¹⁴.

Важливість даного документу полягає передусім у тому, що він вперше регламентував на міжнародному рівні соціальні права людини, підкреслив їх важливість та значення для розвитку світової спільноти.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Цей документ закріплює положення Загальної декларації прав людини та розвиває їх. Охарактеризуємо найважливіші положення цього документу, що стосуються соціальних прав. Зокрема, ст.ст. 6, 7 та 8 регламентують право людини на працю.

Визнання права на працю, що включає право кожної людини на одержання можливості заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права¹⁵.

Визнання права кожної людини на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи відповідну винагороду, справедливу зарплатню і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, зокрема, жінкам повинні гарантуватися умови праці не гірше тих, якими користуються чоловіки, з рівною оплатою за рівну працю; задовільне існування для осіб та їхніх сімей відповідно до положень Пакту; безпечні та здорові умови праці; однакову для всіх можливість просування в роботі на відповідні більш високі щаблі без будь-яких застережень окрім, трудового стажу і кваліфікації; відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку, так само як і винагороду за святкові дні¹⁶.

Визнання права вступати у профспілки на пов'язані з цим Права¹⁷.

Стаття 9 визначає право осіб на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування¹⁸.

Право на достатній життєвий рівень¹⁹.

Право на освіту²⁰.

Культурні права особи²¹.

Акти Міжнародної Організації Праці. Варто відзначити, що хоч в цілому акти МОП розвивають положення Декларації прав людини, ідея міжнародної інституції, компетентної у питаннях міграції виникла ще на початку ХХ сторіччя і була реалізована у Версальському мирному договорі 1919 р., за яким, як один із структурних органів Ліги Націй, і була створена МОП. У 1946 р. МОП стає спеціалізованою установою ООН. Міжнародні акти МОП, разом із актами ООН розглядають проблеми умов праці та рівності поводження з мігрантами.

З 1919 р. були прийняті конвенції та рекомендації, які охоплюють практично всі питання щодо праці. До них відносяться деякі основні права людини (зокрема, свобода об'єднання, право на створення організації та ведення колективних переговорів і ліквідація дискримінації у сфері зайнятості), адміністрація праці, трудові відносини, політика в галузі зайнятості, умови праці, соціальне забезпечення, техніка безпеки і охорона праці, зайнятість жінок та зайнятість таких спеціальних категорій, як трудящі-мігранти та моряки²².

Кожна держава-член має представити всі прийняті Конференцією конвенції та рекомендації компетентним національним органам для винесення рішення про заходи, які належить прийняти.

Кількість країн, які ратифікували ці конвенції, продовжує збільшуватися. МОП встановила процедуру контролю для забезпечення їх застосування в законодавстві і на практиці, яка є найдосконалішою з усіх таких міжнародних процедур. Вона заснована на об'єктивній оцінці незалежними експертами порядку дотримання зобов'язань і на вивчення конкретних випадків тристоронніми органами МОП. Існує спеціальна процедура розслідування скарг на порушення свободи об'єднання.

Розглянемо найважливіші конвенції МОП.

Конвенція № 29 про примусову чи обов'язкову працю (1930 р.) передбачає заборону примусової чи обов'язкової праці в усіх її формах. Допускаються певні виключення, такі як військова служба, належним чином контрольовані виправні роботи і праця при надзвичайних обставинах – під час війни, при пожежі, землетруси.

Конвенція № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію (1948 р.) встановлює право всіх трудящих і роботодавців на створення організацій і вступ до них за своїм вибором без отримання попереднього дозволу і визначає ряд гарантій свободи з діяльності без втручання органів державної влади.

Конвенція № 98 про застосування принципів права на організацію та ведення колективних переговорів (1949 р.) передбачає захист від будь-яких дискримінаційних дій, спрямованих проти профспілок, захист організації трудящих і роботодавців від будь-яких актів втручання з боку один одного і заходи щодо заохочення процедури ведення колективних переговорів.

Конвенція № 100 про рівну винагороду (1951 р.) закликає встановлювати рівну плату та допомоги чоловікам і жінкам за працю рівної цінності.

Конвенція № 105 про скасування примусової праці (1957 р.) забороняє використання будь-якої форми примусової чи обов'язкової праці як засобу політичного придушення, виховання, покарання за вираження політичних і ідеологічних поглядів, мобілізації трудових ресурсів, встановлення трудової дисципліни, покарання за участь у страйках чи дискримінації.

Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958 р.) з метою встановлення рівності можливостей і звернення закликає до проведення національної політики, спрямованої на усунення дискримінації при наймі, професійній підготовці, у відношенні умов праці за ознакою раси, кольору шкіри, статі, віри, політичних поглядів, національного або соціального походження.

Конвенція № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу (1973 р.) має на меті усунення дитячої праці; встановлює, що мінімальний вік для прийому на роботу не повинен бути нижче віку завершення обов'язкової освіти.

Конвенція № 182 про усунення нетерпимих форм дитячої праці (1999 р.) закликає до прийняття негайних і ефективних заходів з метою заборони та усунення нетерпимих форм дитячої праці, включаючи рабство і аналогічну практику, примусову вербування для використання у збройних конфліктах, для заняття проституцією або з метою порнографії, для будь-якої незаконної діяльності, а також роботи, яка може завдати шкоди здоров'ю, безпеці та моральності дітей²³.

Таким чином, Загальна декларація прав людини, міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також акти МОП створили потужну правову базу для визнання, дотримання і захисту соціальних прав людини у цілому світі.

Варто зазначити, що невинні глобалізаційні процеси та поява нових правовідносин, пов'язаних з цим, детермінує необхідність появи нових механізмів правового регулювання, а також, нових теоретичних підходів до вирішення задач, поставлених обставинами та часом. Однією із найбільш гострих проблем, які стоять перед світовою спільнотою, є саме забезпечення соціальних прав, оскільки без цього неможливе існування прав третього покоління.

Можна також виділити декілька основних проблем, які, як нам здається, стають на заваді реалізації прав другого покоління.

1. Як вже зазначалося, в доктрині досі існують спори щодо того, які саме права включати в соціальні, тобто однозначної позиції щодо самого їх визначення не існує.

2. Соціальні права носять більш відносний характер, ніж права першого покоління. Міжнародне співтовариство не пред'являє якихось жорстких критеріїв до здійснення цих прав. Зокрема, ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права вказує, що кожна держава, що бере участь у цьому Пакті, зобов'язується прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходи для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, прийняття законодавчих заходів²⁴. У загальній декларації прав людини дається доволі розмите формулювання, що «Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бут повністю здійснені»²⁵.

3. Питання про те, хто є суб'єктом прав людини: виключно індивіди або індивіди і групи? У цьому плані одразу постає питання регламентації етнічних прав населення, особливо груп, наближених до зникнення – індійських племен, ескимосів, тангутів, евенків, айнів тощо. Права етносів загалом є комплексною проблемою, яка вимагає також відповіді на такі питання, як: чи є права людини універсальними або культурно-особливими; чи повинна в питаннях, пов'язаних з правами людини, враховуватися культурна специфіка конкретних країн або груп; чи правомірна «позитивна дискримінація», тобто надання додаткових можливостей для реалізації своїх прав групам, які знаходяться в найменш сприятливих умовах і чи не буде це порушенням самої ідеї природних прав людини?

4. Забезпечення соціальних прав на міжнародному рівні неможливе через те, що ця функція покладається саме на держави. Можна припустити, що такий підхід поступово стане застарілим, оскільки такі наслідки глобалізації, як різке збільшення темпів міграції, входження в епоху інформаційного суспільства, а також тенденція до інтеграції національних культур в єдину світову монокультуру певним чином змінюють традиційне розуміння кордонів та меж суверенітету, а також ставлять нові виклики, які можливо досягнути тільки колективно, із залученням усіх можливостей світового співтовариства.

5. Відсутність імперативних функцій у міжнародних організаціях, зайнятих у сфері соціальних прав (МОТ, як одна з найефективніших може тільки видавати рекомендації).

Ці та інші проблеми, з нашої точки зору, призведуть до перегляду наявних правових підходів до забезпечення прав людини, а також до певних змін у доктрині міжнародного права. На думку автора, при здійсненні такого перегляду, варто було б орієнтуватися саме на виклики сучасності.

Очевидно також, що вже у найближчому майбутньому варто замислитись над можливістю створення комплексної сфери міжнародного права, – **права соціосфери**, предметом якого були б регламентація, забезпечення та реалізація природних, етнічних, соціокультурних, економічних, політичних, трудових прав та права на свободу совісті, віросповідання й інших прав людини.

Висновки:

1. Закріплення фундаментальних прав людини забезпечує врегулювання найбільш важливих сфер життєдіяльності.

2. Права людини традиційно поділяються на три покоління, в залежності від часу їх закріплення.

3. Основними міжнародними універсальними документами, що закріпили права другого покоління – так звані соціальні права, були Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, конвенції Міжнародної Організації Праці;

4. Певні проблеми, що виникають нині у сфері забезпечення соціальних прав висувають необхідність перегляду наявних правових та доктринальних підходів у цій сфері.

¹ Shaw, Malcom (2008). International Law (6th ed. ed.). Leiden: Cambridge University Press. – P. 265.

² Vasak K. A 30-year Struggle // UNESCO Courier. 1977. Nov. – P. 19.

³ История Советской Конституции. В документах, 1917–1956 гг. / Сост.: *Лунатов А. А., Савенков Н. Т.*, Предисл.: Студеникин С. С. (Общ. ред.). – М.: Госюриздат, 1957. – 1046 с.

⁴ Конституция СССР (1936) / Редакция 5.12.1936 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1936\)/Редакция_5.12.1936_г](http://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1936)/Редакция_5.12.1936_г). – Ст. 118.

⁵ Там само. – Ст. 119.

⁶ Там само. – Ст. 120.

⁷ Там само. – Ст. 121.

⁸ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 – Ст. 3.

⁹ Там само. – Ст. 22.

¹⁰ Там само. – Ст. 23.

¹¹ Там само. – Ст. 24.

¹² Там само. – Ст. 25.

¹³ Там само. – Ст. 26.

¹⁴ Там само. – Ст. 27.

¹⁵ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm> – Ст. 6.

¹⁶ Там само. – Ст. 7.

¹⁷ Там само. – Ст. 8.

¹⁸ Там само. – Ст. 9.

¹⁹ Там само. – Ст. 11.

²⁰ Там само. – Ст. 13.

²¹ Там само. – Ст. 15.

²² Международное право / А. Н. Вылегжанин, Ю. М. Колосов, Ю. Н. Малеев, Д. К. Бекашев и др; под ред. А. Н. Вылегжанина. – М.: Высшее образование, 2010. – С. 138.

²³ Див. Конвенції МОП на оф. сайті ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions

²⁴ *Малинова О.* Три покоління прав человека / Пчела. – № 43 (август–октябрь 2003).

²⁵ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015

Резюме

У статті розкривається загальний підхід щодо поділу прав людини на три покоління та детально розглядається друге покоління – соціальні права людини, аналізуються основні міжнародні документи, в яких було закріплено фундаментальні соціальні права – Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, конвенції Міжнародної Організації Праці. Автор також зупиняється на основних проблемах, що наразі існують у сфері соціальних прав та створюють необхідність перегляду правових і доктринальних підходів до цієї сфери.

Ключові слова: права людини, соціальні права, міжнародне право, міжнародно-правове закріплення.

Резюме

В статье раскрывается общий подход по разделению прав человека на три поколения и подробно рассматривается второе поколение социальных прав человека, анализируются основные международные документы, в которых были закреплены фундаментальные социальные права – Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, конвенции Международной организации труда. Автор также останавливается на основных проблемах, которые сегодня существуют в сфере социальных прав и создают необходимость пересмотра правовых и доктринальных подходов к этой сфере.

Ключевые слова: права человека, социальные права, международное право, международно-правовое закрепление.

Summary

The article describes a common approach to the division of human rights into three generations, and dwells on the second generation – Social Rights. The author analyzes the major international instruments, which fixed the fundamental social rights – the Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Labour Organization conventions. Also, the author dwells on the major problems as there are in the area of social rights and create the need to review the legal and doctrinal approaches to this area.

Key words: human rights, social rights, international law, international fixation.

Отримано 16.03.2012

К. С. НЕМЧЕНКО

*Костянтин Сергійович Немченко, студент
IV курсу Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Світова фінансова криза 2008 р. показала нездатність економічних систем країн світу до роботи в умовах рецесії, та нездатність банківських систем до саморегулювання, що й призвело до таких негативних